

ԿԱՐԾԻՔ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԸՆԴԴԻՄԱԽՈՍԻ

Գարրի Գարիկի Գասպարյանի «Մթնոլորտային օդի պահպանության բնագավառում տնտեսական կառուցակարգի զարգացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» թեմայով ատենախոսության վերաբերյալ՝ ներկայացված Ը.ՕՕ.Օ2- «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը

Օդի աղտոտումը համաշխարհային խնդիր է, որը գնալով ավելի է սրվում: Այն հանդիսանում է կլիմայի գլոբալ փոփոխության, հանրային առողջության վատթարացման ու բարեկեցության անկման, շրջակա միջավայրի քայքայման հիմնական պատճառը: Մթնոլորտային օդի պահպանության խնդիրը սուր կերպով է արտահայտված նաև Հայաստանի Հանրապետությունում: Ըստ ՄԱԿ-ի հրապարակած տվյալների Հայաստանի մթնոլորտային օդի աղտոտվածությունը 6.8 անգամ գերազանցում է ԱՀԿ-ի կողմից սահմանված ցուցանիշը, արդյունքում մթնոլորտային օդի աղտոտմամբ պայմանավորված կորուստները հանրապետությունում վերջին տարիներին համարժեք են եղել ՀՀ-ի ՀՆԱ-ի 11%-ից ավելին: ՀՀ-ում անկախացումից ի վեր մթնոլորտային օդի պահպանության բնագավառում ձևավորվել և բանեցվում է որոշակի տնտեսական կառուցակարգ: Սակայն, հաշվի առնելով մթնոլորտային օդի աղտոտմամբ պայմանավորված հանրապետությունում առկա էկոլոգատնտեսական պատկերը, ինչպես նաև մթնոլորտային արտանետման անշարժ աղբյուրներից անջատվող վնասակար նյութերի որսման խիստ ցածր մակարդակը և արտանետումների աճ դրևորելու միտումը՝ ակնհայտ է դառնում՝ մթնոլորտային օդի պահպանության ազգային տնտեսական կառուցակարգի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված քայլերի և միջոցառումների մշակումն ու իրականացումը խիստ արդիական է և հրատապ:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները

Հայաստանի Հանրապետությունում մթնոլորտային օդի պահպանության բնագավառում գործադրվող տնտեսական կառուցակարգի առկա հիմնախնդիրների բացահայտումն ու դրանց լուծման հնարավոր ուղիների առաջադրումն է:

Նշված նպատակին հասնելու համար ատենախոսությունում առաջադրվել և լուծվել են հետևյալ խնդիրները.

- ուսումնասիրել շրջակա միջավայրի պահպանության բնագավառում գործադրվող տնտեսական կառուցակարգի տեսամեթոդական հիմունքներն ու առանձնահատկությունները մթնոլորտային օդի պահպանության համատեքստում,
- վերլուծել և հետազոտել մթնոլորտային օդի պահպանության տնտեսական գործիքակազմն ու դրա կիրարկման միջազգային փորձը,
- ուսումնասիրել մթնոլորտային օդի պահպանության ազգային տնտեսական կառուցակարգը և գնահատել դրա ապահոված էկոլոգատնտեսական արդյունքները,
- գնահատել ՀՀ-ում մթնոլորտային արտանետումների և տնտեսական աճի միջև փոխկապվածությունները,
- բացահայտել ավտոտրանսպորտային արտանետումների կարգավորման տնտեսական կառուցակարգի անկատարություններն ու մատնանշել դրանց վերացման հնարավոր ուղիներն ու կառուցակարգի բարեփոխման հնարավորությունները,
- անշարժ աղբյուրներից մթնոլորտային արտանետումների կրճատում ապահովելու նպատակով առաջադրել գործադրվող տնտեսական կառուցակարգի կատարելագործման ճանապարհային քարտեզը և ուրվագծել կառուցակարգի զարգացման առաջնահերթությունները:

Ատենախոսության կառուցվածքը և բովանդակությունը

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածներից: Ատենախոսությունը շարադրված է 130 էջի վրա՝ առանց հավելվածների:

Ատենախոսության «**Ներածություն**» բաժնում հիմնավորվել է թեմայի արդիականությունը, ներկայացվել են հետազոտության հիմնական նպատակը, ուսումնասիրության օբյեկտը և առարկան, աշխատանքի տեսամեթոդական և տեղեկատվական հիմքերը, գիտական նորոյթը և ստացված հիմնական արդյունքները, ատենախոսության արդյունքների գիտական և գործնական կիրառական նշանակությունը, ինչպես նաև աշխատանքի կառուցվածքն ու ծավալը:

Ատենախոսության առաջին՝ «**Մթնոլորտային օդի պահպանության բնագավառում գործադրվող տնտեսական կառուցակարգի տեսամեթոդաբանական հիմնահարցերը**» գլխում ներկայացվել են շրջակա միջավայրի պահպանության բնագավառում գործադրվող տնտեսական կառուցակարգի էությունը, դերն ու առանձնահատկությունները, ընձեռած առավելություններն ու հնարավորությունները մթնոլորտային օդի պահպանության համատեքստում: Այս գլխում անդրադարձ է կատարվել նաև մթնոլորտային օդի պահպանության տնտեսական կառուցակարգի գործիքակազմին ու դրա կիրարկման միջազգային փորձին:

Ատենախոսության երկրորդ՝ «**ՀՀ-ում մթնոլորտային օդի պահպանության գործող տնտեսական կառուցակարգը և դրա արդյունավետության գնահատումը**» գլխում վերլուծվել է մթնոլորտային օդի պահպանության ազգային տնտեսական կառուցակարգը, դիտարկվել են մթնոլորտային օդի արտանետումների շարժընթացները և դրանք պայմանավորող հիմնական գործոնները, հասարակության բավարարվածության մակարդակը մթնոլորտային օդի որակով, գնության են առնվել բնապահպանական միջոցառումների պետական ֆինանսավորման իրավական կարգավորումն ու ծավալները, ներկայացվել է մթնոլորտային օդի պահպանությանն ուղղված նյութական խրախուսման ազգային փորձը և դրա ապահոված արդյունքները: Նաև գնահատվել են ՀՀ-ում մթնոլորտային արտանետումների և տնտեսական աճի միջև փոխկապվածությունները:

Ատենախոսության երրորդ՝ «Մթնոլորտային օդի պահպանության տնտեսական կառուցակարգի բարեփոխման գերակայությունները ՀՀ-ում» գլխում ներկայացվել են մթնոլորտային օդի պահպանության ազգային տնտեսական կառուցակարգի հիմնախնդիրները, ինչպես նաև ուրվագծվել են մթնոլորտային օդի պահպանության գործող տնտեսական կառուցակարգի զարգացման առաջնահերթությունները: ՀՀ-ում ավտոտրանսպորտային արտանետումների համար բնապահպանական հարկման ուսումնասիրության արդյունքում պարզվել է, որ մարդատար ավտոտրանսպորտային միջոցների բնապահպանական հարկի գործող մեթոդաբանությունը չի ապահովում էկոլոգիական գործոնի արդյունավետորեն հաշվառում՝ պայմանավորված բնապահպանական հարկի ըստ ավտոտրանսպորտային միջոցի շարժիչի հզորության հաշվարկման: Ըստ արտանետումների ցուցանիշների բնապահպանական հարկի սահմանումը դիտարկելով որպես լավագույն ուղենիշ՝ Հայաստանում որպես միջանկյալ և գործող մեթոդաբանությունից առավել արդյունավետ տարբերակ առաջարկվել է բնապահպանական հարկի ըստ շարժիչի աշխատանքային ծավալի սահմանումը, որը առավել նպատակահարմար է էկոլոգիական ազդեցության արդյունավետորեն հաշվառման տեսանկյունից, քանի որ արտանետումների և շարժիչի աշխատանքային ծավալի միջև կապն ավելի ուժեղ է՝ ի տարբերություն արտանետումների և շարժիչի հզորության միջև կապի: Գնաճի հաշվառման տեսանկյունից կարևորվել է նաև բնապահպանական հարկի դրույքաչափի վերանայումը: Թե՛ արտանետման անշարժ, թե՛ շարժական աղբյուրներից մթնոլորտային արտանետումների բնապահպանական հարկման դրույքաչափերը սահմանման պահից ի վեր գնաճի նկատմամբ դրանք չեն ճշգրտվել, ինչի արդյունքում էականորեն արժեզրկվել են: Հաշվի առնելով ազգային տնտեսական առանձնահատկություններն ու հնարավորությունները, ինչպես նաև արտանետումների թույլտվությունների առևտրի համակարգի (ԱԹԱՀ-ի) կիրարկման միջազգային փորձը՝ ներկայացվել է Հայաստանում ԱԹԱՀ-ի տեղայնացման և գործարկման ենթակա տարբերակը:

Ատենախոսությունը եզրափակվում է «Եզրակացություններ» բաժնով, որտեղ ատենախոսական աշխատանքում իրականացված ուսումնասիրությունների

արդյունքների հիման վրա ձևակերպվել են ընդհանրական եզրակացությունները և առաջարկությունները:

Աշխատանքի հիմնական գիտական արդյունքները և գիտագործնական նշանակությունը

Ատենախոսության շրջանակներում իրականացված ուսումնասիրության հիման վրա ստացվել են մի շարք արդյունքներ, որոնցից գիտական նորոյթն արտացոլող հիմնական դրույթներն են.

- ՀՀ-ում մթնոլորտային արտանետումների վրա տնտեսական աճի ազդեցության գնահատման արդյունքում բացահայտվել են համախառն ներքին արդյունքի և մթնոլորտային օդ արտանետումների միջև առկա փոխառնչությունները:
- Ավտոտրանսպորտային միջոցներից մթնոլորտային օդ վնասակար նյութեր արտանետողների հարկման մեթոդական և համակարգային խնդիրների բացահայտման հիման վրա առաջարկվել է էկոլոգիական գործոնը հաշվառող բնապահպանական հարկման նոր կառուցակարգ:
- Բացահայտելով անշարժ աղբյուրներից մթնոլորտային օդ արտանետումների կարգավորման տնտեսական կառուցակարգի անկատարությունները՝ մշակվել է դրա գործիքակազմի կատարելագործման միջոցառումների համակարգ:

Ատենախոսության արդյունքների գործնական նշանակությունը

Ատենախոսության արդյունքների գործնական նշանակությունը կայանում է նրանում, որ իրականացված ուսումնասիրությունների արդյունքները, ներկայացված գիտական և գործնական առաջարկությունները կարող են օգտագործվել պետական մարմինների կողմից ՀՀ-ում մթնոլորտային օդի պահպանության բնագավառում գործադրվող տնտեսական կառուցակարգի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված քայլերի և համալիր միջոցառումների մշակման գործում, գիտատեղեկատվական հիմք հանդիսանալ պետական էկոլոգիական քաղաքականության, զարգացման ռազմավարության, էկոլոգիական նորմատիվ իրավական ակտերի ձևավորման և բարեփոխման համար: Ատենախոսության արդյունքները որպես ուսուցողական և տեսամեթոդական նյութ կարող են նաև օգտագործվել բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում շրջակա միջավայրի և դրա տարրերի պահպանությանը նվիրված դասախոսությունների համար,

միաժամանակ կարող են արժեքավոր լինել էկոլոգիական խնդիրներով ու դրանց լուծմամբ հետաքրքրվող մասնագետների և ՀՀ քաղաքացիների համար:

Դիտողություններ ատենախոսության վերաբերյալ

Ատենախոսության լրամշակված տարբերակում հիմնականում հաշվի են առնվել 24.01.2025թ-ին կայացած ատենախոսության պաշտպանության ընթացքում հնչեցված դիտողությունները: Այնուհանդերձ, կան որոշ վրիպումներ և լուսաբանման ենթակա հարցեր: Մասնավորապես.

1. 2023թ համապատասխան թվական տվյալները թարմացվել են միայն հավելված 4 և 12-ում, մնացած աղյուսակների ու գրաֆիկների տվյալները սահմանափակվել են 2022թ տվյալներով:
2. Միայն տեսականորեն է հիմնավորել արտանետման թե՛ շարժական, թե՛ անշարժ աղբյուրների գծով առաջարկվող բնապահպանական հարկային բարարեփոխման տնտեսական օգուտը: Հարկման առաջարկվող եղանակի տնտեսական նպատակահարմարությունը գնահատելու համար ցանկալի կլիներ այն ներկայացնել համեմատական հաշվարկներով:

Եզրակացություն

Տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար Գարրի Գարիկի Գասպարյանի կողմից հրապարակային պաշտպանության ներկայացված ատենախոսությունը արդյունք է հեղինակի ինքնուրույն գիտական հետազոտության:

Ատենախոսության սեղմագիրը համապատասխանում է ուսումնասիրության բովանդակությանը և արտացոլում է աշխատանքի կարևորագույն դրույթներն ու արդյունքները, որոնք իրենց արտացոլումն են գտել հեղինակի կողմից հրապարակված 8 գիտական հոդվածներում:

